

*Биљана Т. Продовић Милојковић**

*Бојан Т. Продовић***

Џон Незбит, Београд

ДИЛЕМА МЛАДИХ ОСТАТИ ИЛИ ОТИЋИ***

Сажетак

Аутори у раду анализирају различита обележја младих (студенске популације) која утичу на размишљања и делања у правцу емиграције. Управо једна таква њихова оријентација упућује на закључак да је реч о њиховој недовољној интеграцији у друштво. Намера аутора је да на основу исказаних обележја докажу или оповргну такву констатацију.

Рад је обogaћен обиљем корисних информација, али са тенденцијом да се исказана сазнања морају искористити и послужити као основа за конкретне акције ка решавању проблема са којима се млади суочавају, а све у циљу да дати подаци не остану само хрпа процената.

Кључне речи: Млади, студенти, емиграција, мобилност, одлив мозгава.

* докторанд

** докторанд

*** Рад је припремљен у оквиру рада на пројекту *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), које реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу а финансира Министарство за просвету и науку РС.

Остати у земљи након завршеног факултета, или отићи?! Не баш Хамлетовска, али свакако дилема пред којом се попут многих вршњака, налазе и велики број студената Србије. Године уложеног труда, непреспаване ноћи, сузе и зној над стотинама прочитаних књига, и кад коначно заврше школу, основној шанси за напредак – нигде места. Једина нада остаје – бели свет.

У друштву у коме данас живимо, све је присутнија масовна одређеност младих да треба напустити своју земљу и отићи из ње. То потврђују и бројне анкете и интервјуи младих, који су на постављено питање да ли треба отићи и напустити своју земљу, без иоле размишљања спремно давали одговоре: „Да – дефинитивно – треба отићи“; „Отићи! што да не?!“; „Већ седам година размишљам како да одем из ове земље“; „До пре две године сам била велики патриота и волела сам страшно свој град и ову земљу. Али сам онда мало порасла, и неке ствари су ми постале јасније. И да, дефинитивно желим да одем из ове земље у иностранство!“; „Планирам да напустим ову земљу!“; „Не би било у реду отићи... Али исто тако... чему остати?!“; „Мислим да свако ко има иоле талента у себи да би требало да оде“; „Берлин, Амстердам, Лондон, свакако ДА!“; „Кад већ могу да успем у иностранство, што да остајем овде?!“. Причу потврђују и подаци, из прве половине деведесетих, из којих сазнајемо да је две трећине младих желело да напусти земљу; док је према истраживању из 2003. године, „то желео да уради“ сваки други¹. Слично доказује и истраживање *Мобилност, начин провођења слободног времена и најучесталији облици неформалног образовања младих*², које јасно показује да су млади у Србији знатно склонији напуштању земље од остатка становништва.

Отићи или остати – дилема је са којом се сусреће све већи број младих стручњака из Србије, жељни доказивања и напредовања. Немогућност запослења, али и мала примања доводе младе стручњаке да се воде изреком „памет у главу и пут под ноге“.

Најчешће се под појмом „одлив мозгова“ (*brain drain*) једноставно мисли на процес којим једна земља губи своје најталентованије и најобразованије људе, који су, најчешће због недостатка прилика за рад и напредак у својој земљи принуђени да оду у

1) Опширније у: Пејић, Владимир, *Young people in Serbia – attitudes, moral values and perspectives, South-East Europe Review*, *Млади у Србију - ставови, моралне вредности и перспективе*, Преглед Југоисточне Европе, 2003, стр. 9.

2) *Мобилност, начин провођења слободног времена и најучесталији облици неформалног образовања младих*, Министарство омладине и спорта, Београд, 2009.

другу земљу³. Наша колегиница Марија Тодорова је још 1997. године указала на чињеницу како је геостратешки положај Балкана током вишемиленијумске историје Европе био стално попреште и исходште мобилности и миграционих процеса становништва, цивилизација, религија и култура⁴. Политичка, економска и културна ситуација на Балкану, нажалост, не испуњава очекивања интелектуалног капитала. Посебно младих образованих и нестрпљивих генерација, које у великом броју маштају да своју будућност остваре у некој другој развијеној држави Европе или света. Управо су на ову тему урађена многа истраживања (како у Србији и Црној Гори, тако и у Хрватској, Босни и Херцеговини, и сва имају веома сличне резултате).

Горе наведена горобатна конструкција одлив мозгова постаје „термин“ за све већи број оних који своју шансу траже ван граница Србије. Подаци показују да је у свету регистровано седам хиљада наших доктора наука, иако се сматра да их има и до двадесет. Тако је у свету проценат српских доктора наука у дијаспори који раде на универзитету 40%, у бизнис сфери чак 44%, док је тај проценат у осталим областима 16%. Ако узмемо у обзир да је кобних 90-тих година нашу земљу напустило три стотене хиљада младих и образовних људи, онда је логична рачуница Светског економског форума по коме се Србија налази на 141. месту на ранг-листи од 144 земље⁵, по одласку младих стручних кадрова. За земљу од седам милиона становника то представља озбиљан економски, али и друштвени проблем. Уколико се не створе бољи услови за запошљавање младих, Србија ће бити во-

- 3) Слобода кретања људи једна је од најважнијих аспеката ЕУ, с обзиром да директно утиче на њихове животе и одлуке које доносе у свом професионалном и личном животу. Управо се на оваквој врсти слободе (слободе кретања радника), али и узајамног признавања стручних квалификација, грађанског права и координацију система социјалне сигурности, позивају они који желе да оду, или се одлуче па оду ван (Elspeth Guild, *Discretion, Competence and Migration in European Union*, European Journal for Migration and law, 1999).
- 4) Marija, Todorov, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, New York, 1997.
- 5) Од целог света иза ње су остали још Бурунди, Алжир и Хаити. Судећи по подацима која је дала заменица УСАИД-а у Србији, претпоследњи смо. Иза нас, само је „боља“ поменута афричка земља Гвинеја Бисао. Истраживање Студентске уније Србије показало је да 27,7% студената после дипломирања планира да заувек напусти земљу. На бироу је без посла око 45.000 људи са факултетском дипломом. Одређене рачунице говоре, иако нема званичне статистике, да сваки трећи дипломац Електротехничког факултета оде у иностранство. Иако је та бројка сигурно претерана, чињеница јесте да велики број студената ЕТФ-а иде вани. Србију је од деведестих година прошлог века напустило око 35.000 стручњака, а више од 5.000 доктора наука плату прима у престижним светским институцијама. Само од почетка ове године више од 650 младих лекара, углавном специјалиста, потражило је посао у иностранству [<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1471040/Rekorderi+po+odlivu+mozgova.html>].

дећа земља по одливу мозгова и практично ће школовати кадрове за инстрране посладавце. Своју будућност млади људи најчешће проналазе у Америци (39%), Канади (15%), Великој Британији (10%) и Немачкој (7%)⁶.

Међутим, најдраматичнији проблем стварности друштва Балкана управо је изражен одлазак креативног капитала, што је и најбољи друштвени ресурс којим данас располажемо⁷. Бисери расути по целом свету и те како коштају нашу земљу. У том контексту, посебно би требало да нас забрине *одлив мозгова*, јер су млади и образовани људи основни предуслов сваког привредног развоја. Када се узму у обзир постојећи демографски трендови, и потреба за развојем економије засноване на знању, јасно је да ће трајни одлазак младих људи имати озбиљне последице на развој земље⁸. Труд државе ма колики он био, није мали, ако се зна да је по међународним мерилима у комплетно школовање само једног стручног кадра потребно уложити 300 хиљада евра. Постоје процене да је држава уложила око 12 милијарди евра у школовање стручњака у последњих двадесет година, док на њиховом знању и умећу зарађују друге земље. Ако узмемо у обзир и порез на зараде које плаћају у земљама у којима раде сви су на добитку. Сви осим Србије – која је једини губитник. Зато и не чуди што се губици у Србији због одлива мозгова у последње две деценије мере у горе наведеним милијардама⁹.

Чињеница је да не могу сви талентовани доктори и инжењери, архитекте и други научници који оду да се врате у Србију, али, поставља се питање, шта је са онима који би се вратили?! Одлазак из своје земље са собом повлачи и изузетно тешко прилагођавање том неком новом животу у „туђој“ земљи. Међутим, с

- 6) Број наших младих и перспективних људи који су похрлилу у свет видљив је на основу пописа становништва западних земаља. Чланице ОЕЦД (Организације за економску сарадњу и развој) бележе да је на попису 2011. године међу њиховим становништвом било чак 562.000 људи рођених у Србији, од којих је 61.000 високообразованих. Статистика показује пораст ипонако великог броја емиграната. Рецимо, 2007. и 2008. године из Србије се иселило 27.000 људи, а 2012. године чак 39.000. Међу њима је око десет до 12% високообразованих. Још једна публикација ОЕЦД показује поражавајуће податке за Србију, према којој се наша земља налази међу 50 држава са највећом емиграцијом (<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:554324-Pamet-ode-u-nepovrat>)
- 7) Тако је, на пример, одлазак креативног потенцијала само у периоду од 1990. до 2000. године, на основу процене стручњака, оштетио Србију за 24 милијарде долара.
- 8) Опширније у: Слободан Баришић, *Истраживање о младима, чланак на основу истраживања „Статус и улога омладине на прелазу векова. Потонути или пливати у таласима транзиције. Од жртвоване генерације крајем осамдесетих и у деведесетим, до генерације која учи да плива почетком новог века“*, Центар за проучавање алтернатива, Београд, 2003.
- 9) http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2011&mm=11&dd=06&nav_id=555356.

друге стране кад неко одлучи и оде, па при том уложи и одређен труд, напор и извесну жртву поднесе да би се уклопио у нову средину, која му пружа нову шансу и неке нове прилике, јако је тешко тога се одрећи и вратити се. Сваки повратак, након тога, сматра се на неки начин узалудно потрошеним трудом. Имајући у виду да је реч о људима који су изузетно способни, са познанствима у свету, али и непроцењиво искуство рада у страним компанијама, поставља се питање колико би исти ти људи допринели напретку Србије, и шта то држава треба и мора да учини како би спречила даљи одлив мозгова. Какви и који су то услови које држава треба и мора да омогући генијалцима да би остали у својој земљи? Тим пре што је штета немерљива, држава мора да уради много више да би се макар део тзв. научне српске дијаспоре, која тренутно броји више од 10 хиљада људи, вратио у домовину¹⁰.

Као основни предмет који заокупља пажњу аутора у овом раду јесте, пре свега, покушај да се сазна шта је то што младе мучи, које су њихове горуће потребе и проблеми, као и на који начин је могуће изаћи у сусрет младима како би се решили њихови проблеми и задовољиле њихове потребе. Наиме, занимало нас је каква су њихова размишљања и делања у правцу емиграције. Основна хипотеза од које се у раду кренуло је да распрострањеност емиграционих размишљања и делања одсликавају израз неповерења младих у легитимност друштвеног поретка и њихову неуспешну интеграцију у наше друштво. У овом раду, аутори покушавају да дају само један од могућих теоријских осврта на изузетно актуелну тему, која, не само лично страшно погађа сваког младог човека понаособ, већ друштвено, економски и у сваком другом погледу оставља печат и на сам развој друштва у коме живе. Емпиријске доказе за своје полазне ставове, аутори остављају за друге прилоге коме ће се прецизније и са много више пажње посветити у будућем периоду.

1. ПОЗИТИВАН ЕФЕКАТ ПОВЕЋАНЕ МОБИЛНОСТИ ЗАЈЕДНО СА ЕФЕКТИМА ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА И ПОСЛЕДИЦЕ ЊЕНОГ НЕПОСТОЈАЊА

Пратећи друштвене токове, потврђене бројним емпиријским демографским истраживањима¹¹, можемо да потврдимо да по-

10) <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.301.html:386716-Razlicite-procene-o-broju-Srba>.

11) Silvano Bolčić, „Iseljavanje radne snage i odliv mozgova iz Srbije tokom 90-tih. u: Silvano Bolčić i Anđelka Milić“, (ur.) *Srbija krajem milenijuma - razaranje društva, promene i svakodnevni život*, Filozofski fakultet - Institut za sociološka istraživanja, Beograd, 2002.

већана мобилност, заједно са ефектима друштвено-економског развоја, између осталог омогућава: а) смањење сиромаштва (умањујући ограничења човековог избора, подстичући осећај егзистенцијалне сигурно-сти); б) смањење сазнајних и информацио-них ограничења човековог избора (јачајући осећај интелектуалне независности); в) уводи нас у интеракцију са другима на основу преговарања (наиме, реч је о преласку са механичке на органску солидарност (Диркем), и са заједнице на друштво); г) смањење друштвених ограничења човековог избора (хранећи осећај друшт-вене аутономије); д) да социјализација и социјализовање постану ствар избора; ђ) егзистенцијалну сигурност (у смислу обезбеђивања додатног профита); е) у атмосфери слободе избора расте срећа људи; ж) активно укључивање младих у друштву; з) развој интеркултурног учења код младих; и) разбијање и превазилажење предрасуда и стереотипа; ј) да се користи и коа оружје у борби против расизма и ксенофобије; к) повећану шансу за запошљавање (образовна мобилност); л) превазилажење неспремности за упознавање других култура и традиција; љ) слободу кретања; м) стицање међународне афирмације; н) формирање сопственог квалитетног стила; али и њ) утиче на свест о културним, традиционалним, социолошким, друштвеним и другим аспектима¹².

Насупрот изузетно позитивним ефектима повећане мобилности, које се у једном друштву могу осликати, њено непостојање, или пак слаба присутност, и те како за собом може оставити негативне последице. Оне се, између осталог, могу видети у врло лошој повезаности унутарградске, регионалне и нациоаналне сарадње и укључивања младих у њу, али и неинтегрисаности младих у европске токове, затим њихово затварање у локалне оквири, провинцијализам, али и некритичко прихватање друшт-вене и културне стварности. Посебно је присутно опадање нивоа интеркултурне конкуренције. Тако можемо слободно рећи да се Србија, а са њима и млади у њој, суочавају са изузетно ниским нивоом интеркултурне свести. Узроци једног таквог стања, могу се, између осталог, преписати и чињеницом да наша земља још увек није чланица ЕУ (присутност визног режима¹³, ограниченост кретања...), као последица изузетно ниске мобилности младих. Истовремено је онемогућено развијање интеркултуралне свести кроз конкретна искуства. Томе свакако доприноси и веома лоша

12) Опширније у: Grečić Vladimir, Kutlača, Đuro, Matejić, Vlastimir, Mikić, Obrad, *Migracije visokostručnih kadrova i naučnika iz SR Jugoslavije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Ministarstvo za razvoj, nauku i životnu sredinu, Beograd, 1996.

13) Визни режим је без сумње, једна од највећих препрека мобилности младих, али и свих грађана/грађанки Србије.

економска ситуација (велика незапосленост, ниска примања), али и непостојање интеркултуралне сарадње у периоду од 1990. до 2000. године.

На слабу мобилност грађана једне земље посебно утиче неинформисаност и недовољно транспарентно објављивање релевантних информација, поготово када је реч о њеним младим члановима. Наиме, због опште апатије, незаинтересованости и своје неактивности млади пропуштају значајне могућности за самообразовање и развој, чиме, у највећој мери не искоришћавају свој потенцијал¹⁴. Имајући у виду да је информисање, често, један од кључног значаја за партиципацију, управо се право младих на приступ информацијама о темама које се њих тичу, све више налази на приоритетној листи бројних званичних европских и међународних докумената, а не само у контексту локалног и регионалног живота. Ипак, није то довољно. Незаинтересованост младих људи за бројна друштвено важећа питања¹⁵, која се могу доказати бројним спроведеним емпиријским истраживањима, како у Србији, тако и у земљама у региону, илустративно говоре о пасивном односу младих према амбијенту који их окружује и који креира њихове животне могућности (тако, на пример, индикативан је податак да млади не прате информације о проблемима из свакодневног живота и културна дешавања, најмање су заинтересовани за политику, врло ретко, или никада не читају културне рубрике, не прате информативна дешавања из културе, актуелне представе, концерте, књиге, изложбе)¹⁶. Оно што младима највише недостаје су информације о могућностима за запошљавање и стручно усавршавање, информације о културним догађајима и могућим активностима младих. Генерални закључак који можемо да изнесемо је да су млади навикли да буду пасивни примаоци информација (примајући их углавном преко масовних медија и од познаника)¹⁷.

14) Чак су и искуства при изради *Стратегије за младе* показала да је информисаност младих високо рангирана на листи области којом је потребно бавити се. Резултати су доказали да је управо неинформисаност једна од водећих проблема (http://www.mos.gov.rs/mladisuzakon/attachments/article/389/nacionalna_strategija_za_mlade0101_cyr.pdf).

15) Опширније видети у студији: Млади у Нишу - стање и перспективе -анализа положаја младих, Ниш, јануар 2009; финансиране од стране Министарства за омладину и спорт Републике Србије (http://www.ald-europe.eu/plus/public/publications/83-Studija_Mladi_u_Nisu.pdf).

16) Информисање, праћење садржаја културе (посета позориштима, биоскопима, музејима и галеријама, одласци на концерте класичне музике, итд.) јесте међу најнепопуларнијим активностима младих.

17) Иако готово сви користе Интернет, очигледно је да га користе више за комуницирање са другима, играње игрица и сл., него за „корисне“ сврхе као што је претраживање, учење и сл.

Недовољна доступност садржаја (слабе и несадржајне понуде догађаја у граду/ држави, нпр. креативне радионице, и слично) такође имају свој утицај. Врло често се сусрећемо са опште познатим незадовољством младих када је у питању доступност одређених садржаја. Њихове честе замерке усмерене су у навођењу хроничног недостатка релевантних и доступних информација, односно непримерен начин презентовања и дистрибуције постојећих информација њиховим потребама. Иако већина младих себе види као заинтересоване и способне за решавање проблема, само трећина младих је барем једном узела учешће у акцији којом је решаван неки локални или друштвени проблем. Још је мањи број оних који су били иницијатори тих акција¹⁸.

Недостатак персоналне асистенције, као и немотивисаност и незаинтересованост младих за покретљивост такође се сматра једном од узрока слабе мобилности. Истраживања која су протеклих година рађена говоре да је омладина у Србији неактивна, апатична, аполитична, немотивисана и незаинтересована¹⁹. Наиме, изразито је низак степен мотивисаности младих за активно учешће у локалној заједници, што се, најчешће јавља као последица недостатка неопходних закона, карактера нашег менталитета, недовољне развијености Србије (поготово њеног југо-источног дела), већ споменуте недовољне информисаности, страха од обавеза и одговорности, недостатка културне свести, али и недовољне посвећености улагању у изградњу личности младих.

Горе наведена слаба информисаност погодује повећаној несвесности младих о могућим променама, као и спремности да се у њих укључе. Слаба мобилност младих посебно погодује развоју великих предрасуда и гајењу национализма. Бројна истраживања и сама доказују да све док не пружимо младима прилику да се сусретну и упознају са другом културом увек ће постојати велики број обостраних предрасуда. Морамо бити свесни да је

18) Погледати резултате истраживања споведеног на Филозофском факултету у Нишу, 2012. године, чији су резултати делимично објављени у тематском зборнику: *Културне оријентације студената и култура мира на Балкану*, Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања, Ниш.

19) То илустративно потврђују резултати многобројних истраживања, када је у питању учешће младих у раду неких организација и институција. Наиме, више од 90% испитаника није члан/чланица ниједне политичке партије, ниједне невладине организације, не припадају црквеним организацијама (88%), ни неким од хобистичких организација, ни културно уметничким друштвима, нити организацијама грађана. Мање од једне трећине младих узело је учешће бар једном у решавању локалних проблема. Опширније погледати већ споменуто последње истраживање које је спровео Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, 2012. године, која иду у прилог горе наведеној причи.

врло опасно прихватити истину да је много лакше размишљати о разумевању друге културе, ван наше земље него се бавити проблемом интеграције мањина у нашем друштву и препознавањем проблема њихове интеграције.

2. НЕКИ ОД РАЗЛОГА И МОТИВА ЗА ОДЛАЗАК МЛАДИХ ИЗ ЗЕМЉЕ И ПОСЛЕДИЦЕ КОЈЕ ИХ ПРАТЕ

У склопу овог истраживања уочљива је спремност младих да напусте своју земљу и том социолошком проблему треба посвети више пажње у академским радовима. Као најчешћи разлози за један такав потез млади наводе лош друштвени положај, висока стопа незапослености, лоша зарада (односно врло ниска висина зараде), стамбена не-безбедност (неостварена независност породице), изостанак стручног напредовања, потреба за променом, жеља за експериментисањем, али се често као разлог спомиње и принудни разлог (као што су ратни догађаји 20-тих година).

Посебно занимљива тема која заокупља пажњу многих јесте свакако *незапосленост младих* као основни разлог за одлазак из земље. Управо је незапосленост младих један од важних показатеља будућих кретања економије и развоја друштва²⁰.

Као последица економске кризе, незапосленост младих људи у Европи константно расте (у поређењу са нашом земљом 16% према 30%). Чак и у најразвијенијим земљама²¹. У неразвијеним земљама каква је Србија, подаци о запослености делују депресивно. Према подацима Националне службе за запошљавање, више од 200 000 младих у Србији старости до 30 година нема посао, што је чак трећина од укупног броја незапослених у нашој земљи. Свака друга млада особа у Србији је незапослена. Треба напоменути да стопа незапослености континуирано расте од

20) Marićević, Lazar, Marinković, Aleksandar, Marićević, Aleksandar, *Garancija omladini za zapošljavanje - moguća ili nemoguća misija u Srbiji*, Centar za razvoj Srbije, Beograd, 2013, стр. 7.

21) Према званичним подацима *Међународне организације рада* (ИЛО), тренутно је 75 милиона младих широм света незапослено, или 6% од свих младих између 15 и 24 године. Али ако би се у обзир узела и неактивност младих, која обухвата све оне који нису запослени, нити укључени у процес образовања, ствари изгледају још депресивније. Према подацима ОЕЦД-а, 26 милиона младих у богатом свету је ван посла, образовања и обуке (тзв. „NEETs» /Not in Education, Employment, or Training/). Од марта 2013, 5.69 милиона младих људи (испод 25 година) било је незапослено у ширем простору Европске уније од 27 земаља, од чега скоро 3.6 милиона у еврозони. Ове бројке су посебно застрашујуће у земљама јужне Европе. Стопа незапослености младих у Грчкој је нарасла на 57.9 процената, а у Шпанији на 55,2 процента.

2008. године, као последица утицаја економске кризе на тржиште рада²². Незапосленост младих (старосне доби 15 – 24 година) у Републици Србији је веома изражена и знатно је изнад опште стопе незапослености (50,9 % у односу на 26,1%). Стопа незапослености младих се у априлу 2012. године смањила 1 процентни поен у односу на новембар 2011. године (51,9%). Међутим, и поред смањења стопе незапослености, она показује да је свака друга млада особа у Републици Србији незапослена²³. Према Анкети о радној снази, стопа незапослености у априлу 2013. године износила је 24,1% што је у односу на октобар 2012. године повећање за око 2%. Када је реч о запошљавању младих, с обзиром да се наведени тренд повећања незапослености одразио и на младе, узимајући у обзир стопу незапослености у јуну месецу 2013. године, од укупног броја незапослених 776 354, млађих од 30 година је било 210 545, односно 27-28%²⁴. Стопа неактивности младих је такође веома висока, због дугог школовања и чињенице да млади најчешће не раде док студирају. Истовремено стопа samozапослености је веома ниска, свега 6%, спрам 12% у осталим земљама Европе²⁵.

Посебно је забрињавајућа пројекција, изнета у Стратегији за младе Европске уније „Млади – улагање и оснаживање“, да ће број младих у Европској унији до 2050. године опасти за читавих 4%. Пројекције Републичког завода за статистику говоре да ће у РС до 2050. године удео младих у општој популацији опасти на 18%, те је тим пре неопходно улагати у младе људе већ сада и стварати услове за пуни развој њихових потенцијала и активно учешће у друштву²⁶.

Да је висок проценат незапослености опасан по само друштво, а посебно за самог појединца, илустративно показују бројни лични, друштвени и економски проблеми који из тога следе (и то како за незапосленог појединца тако и за земљу или заједницу, укључујући и запошљавања у пословима невезаним за образо-

22) Видети: *Национална стратегија запошљавања за период 2011 – 2020. године*, страна 1 (http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/0/302_nacionalna_strategija_zaposljavanja_2011-2020.pdf).

23) *Национални акциони план запошљавања за 2013. годину*, страна 5 (<http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/zaposljavanje/NAPZ%202013.pdf>).

24) *Месечни статистички билтен за јун*, Национална служба за запошљавање, Београд, 2013.

25) Опширније у: *Anketa o radnoj snazi 2013. godine*, Републички завод за статистику, Београд, 2014.

26) *Годишњи финансијски извештај о напретку, у спровођењу Националне стратегије за младе*, Министарство омладине и спорта – Сектор за омладину, Београд, октобар 2011, стр. 6.

вање појединаца и самим тим неиспуњавање њихових животних циљева). Наиме, висока стопа незапослености код младих смањује мотивацију за наставак школовања (с обзиром да је могућност за налажење посла све мања); расте број младих који напуштају земљу (високе емиграције младих у потрази за запослењем); повећава се девијантно понашање (ризик од обољевања од менталних здравствених проблема – где је незапосленост у директној корелацији са смањеним осећајем среће, а и проценат самоубиства међу незапосленима је многоструко већи); присутан је негативан утицај на породицу (смањује се наталитет, јер се не може издржавати породица); смањује се потрошња (што доводи до још веће незапослености). Тако присутна висока стопа незапослености младих доводи до социјалних немира, па чак и политичке револуције (недавни примери за то су протести у Грчкој, али и тзв. Арапско пролеће у земљама северне Африке и Блиског истока. Зашто једног таквог протеста још увек нема код нас, питање је за разматрање). Све горе наведено погодно је тле за стварање депресивног друштва, са великим бројем људи који не виде своју бољу будућност, и стварања тзв. изгубљених генерација.

Као најчешћи узрок незапослености наводи се: а) неактивност и незаинтересованост самих младих за активно тражење посла; б) недостатак нових радних места у локалној заједници; в) постојећа компликована бирократија за инвестиције; г) компликована *start up*; д) компликована и захтевна администрација; њ) захтеви везани за претходно радно искуство приликом запошљавања, које већина младих нема; е) присутна корупција; ж) понуда спрам потражње – несклад и спора реформа; з) неинформисаност младих; и) друштво као кривац; ј) некоординисаност рада институција од значаја за решавање овог проблема; к) не вредновање волонтеризма; л) недостатак довољно пракси током школовања²⁷.

Као један од упечатљивих узрока велике незапослености младих спомиње се низак привредни раст (на примеру земаља јужне Европе где је са негативном стопом привредног раста значајно порасла стопа незапослености). Наиме, промене у привреди су имале већи утицај на незапосленост младих него на укупну незапосленост. У 2007. години, пре него што је почела рецесија, стопа незапослености младих била је 13% у односу на 5% код старијих

27) Опширније у: <http://unstats.un.org/unsd/mdg/SeriesDetail.aspx?srid=597>; <http://blsweb1.psb.bls.gov/opub/mlr/2009/07/art1full.pdf>; http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Youth_unemployment; <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>.

радника. Овај број је у марту 2012. године повећан на преко 20% за младе (више од 2 пута од просека ЕУ). Повећању стопе незапослености посебно погодује запуштено стање на тржишту рада (високи порези на рад и високе минималне зараде, где прописи отежавају отпуштање, посебно су лоша места за младе без посла). Земље, попут Шпаније, Француске, Италије и Грчке, имају неке од највиших стопа незапослености младих на свету. Управо је за све ове земље карактеристичан низак раст, запуштена тржишта рада и неусклађеност између образовања и рада.

Често се неусклађеност између образовања и рада наводи као један од могућих разлога који утичу на повећање стопе незапослености младих. Наиме, од младих се очекује да имају више образовање да би конкурисали за радна места, али и да остану у формалном школовању дужи временски период. Управо споменута већа количина времена коју проводе млади у образовном систему доводи до еквивалентног пораста просечне старости приликом запошљавања. На стопу посебно утиче чињеница да квалификације и вештине које млади стичу у формалном систему образовања не одговарају потребама савременог тржишта рада. Такав систем младима не пружа такозване «меке» вештине (као што су: комуникативност, флексибилност, вештина рада у тиму, вештине преговарања), што је свакако потребно за присутну конкурентност, која влада тржиштем. У Србији су, на пример, посебно изражена повећана очекивања од образовања. У Шпанији, на пример, 39,1% људи старости од 25-34 су универзитетски образовани што је једна од највиших стопа у Европи. У Грчкој је та цифра 30,9%. Кад се то упореди са Немачком, где само 25,3% људи старости од 25-34 има високо образовање, а где је стопа незапослености младих вишеструко мања, јасно је колико високо образовање само по себи није гарант запослења.

Посебно је интересантно да се нагласи да постоји све већи број привремених уговора који се младима нуде и уговарају, што посебно погодује повећању броја незапослености. Наиме, треба имати у виду да многи од „запослених” младих само су привремено запослени или обављају неформалне послове. У богатим земљама, у просеку више од трећине су на привременим уговорима који их онемогућавају да стекну неопходне вештине за стално запослење. У сиромашнијим земљама, према подацима Светске банке, петина су неплаћени породични радници или запослени у неформалној економији. Све у свему, скоро половина младих људи на свету су или изван формалне економије или мање доприносе продуктивности него што би могли. Већина младих заснива

свој радни однос код послодавца, тако да 79% младих ради за плату, док је далеко мањи број оних који се одреде за samozапосљавање (11%), а остали су помажући чланови у домаћинству, било на пољопривредним газдинствима, било у радњама. Велики број младих укључен је у неформално тржиште рада. Основно обележје младих у неформалном сектору јесте низак ниво образовања. Високо учешће младих на неформалном тржишту рада повезано је са ниским зарадама и slabим могућностима напредовања, те споријим развијањем квалитетних радних вештина.

Посебан проблем или узрок високе незапослености младих је њихова ниска мобилност, односно присутна не-мобилност радне снаге. Превелика везаност младих за финансијску подршку својих родитеља, често их спречава да мењају локацију како би пронашли нов или бољи посао, те су склонији да и дуже на њега чекају. Управо супротно старијим генерацијама, који су били у стању да за послом покрећу читаве породице.

Када је реч о најчешћим мотивима које младе покреће на «бег»²⁸ уобичајно се спомиње питање стандарда (односно постојећа примамљивост нових или другачијих активности, средине, нове околине и нових познанстава), сигурније будућности (за којом се трага, у смислу пристојног живота, боље зараде и могућности обезбеђења стамбеног питања како би се оформила сопствена породица), могућности бољег школовања (усавршавање знања, попут бољих прилика за стицање жељене специјализације или обуке, факултетског образовања, итд.), запослења (боље могућности за запошљавање појединца у својој струци или за улазак у жељену струку).

Већ је горе наведено колико се свака земља, а са њом и читаво друштво, суочава са последицама одласка младих. Поред губитка свог националног и културног идентитета, млади, још увек снажно повезани са културом из које потичу, врло често се не сналазе у једном потпуно новом културном моделу. Разлози неуспеха младих у иностранству најчешће су повезани са превеликом конкуренцијом на коју наиђу, обично неочекивано. Тржишна правила игре, која су потпуно другачија од наших правила (буџетског финансирања) застрашујуће и често збуњујуће делују на наше младе, као и свеприсутна дискриминација (у сваком погледу).

Може се рећи да су горе наведена теоријска уопштавања убедљиво потврдила полазну хипотезу аутора, коју ће у неком

28) Bogue J. Donald, *Principles of Demography*, New York, John Wiley and Sons, 1969, p. 754.

од наредних радова и емпиријски доказати, да широка распрострањеност поменутих емиграционих размишљања и делања представља израз неповерења младих у легитимност друштвеног поретка и њихову неуспешну интеграцију у наше друштво.

3. ШТА ТРЕБА ПРОМЕНИТИ ДА БИ ВЕЋИНА МЛАДИХ ОСТАЛА И БИЛА СРЕЋНА?!

Узимајући у обзир постојеће демографске трендове, и потребу за развојем економије засноване на знању, јасно је да ће трајни одлазак младих људи имати озбиљне последице на развој земље, с обзиром да њиховим одласком држава губи оно у шта је годинама улагала (у најмању руку: младе који би требало да оснивају породицу, раде и плаћају порез). Управо се због тога одлив креативног капитала сматра директном последицом развојних политика.

Чињеница је да одлазак најбољих ниједна земља није зауставила, нити ће. Али је ипак потребно учинити напор ка њеном умањењу. У појединим земљама, као једно од могућих решења за постојећи проблем, у смислу његовог ублажавања, је свакако боље и веће улагање у науку. Наиме, уколико Србија у те сврхе не издвоји више од 0,3% бруто домаћег производа, колико сада издваја, наши млади неће престати да траже туђе пасоше.

Такође је потребно спровести и бројне реформне мере како би се горе наведени проблем смањило²⁹.

1. Као једна од могућих мера јесте свакако реформа тржишта рада – као сигурно једна од најважнијих реформи потребних за борбу против незапослености младих.

ЕУ и ОЕЦД наводе као најбољи пример дански модел тржишта рада широм света познат као „flexurity“, од кованице енглеских речи флексибилност и сигурност. Модел је настао услед велике кризе у Данској 80-тих година прошлог века. Овај модел је омогућио Данској да одржи високу стопу запослености и задржи ниске стопе незапослености захваљујући радном законодавству које је комбинација релативно слабе заштите запослења и великодушног осигурања од незапослености. Њиме је постигнут општи помак од протежирања очувања прихода ка осигурању

29) Cho, Yoonyoung, Newhouse, David, „How Did the Great Recession Affect Different Types of Workers? Evidence from 17 Middle-Income Countries“, World Development Vol 41, pp. 31–50, 2012.

активног тражења запослења и запошљавања, што је међу другим разлозима довело до тога да Данска економија спада међу најдинамичније на планети.

2. Посебно се мора повести рачуна око повећања стопе активности младих, због које се управо Данска, уз Холандију, убраја у земље са највећом стопом активности за популацију између 15 и 29 година која је значајно већа од европског просека од 58%. Један од разлога овако високе стопе активности у овом узрасту представља дуални систем образовања које упоредо укључује образовање у школским клупама, али и тренинг кроз посао, што доводи до тога да млади време свог образовање деле између академских институција и радног места³⁰.

3. Значај се мора дати и бољој вези између образовања и запошљавања. Данас се суочавамо са запањујућим проблемом неподударања квалификација које се младим људима нуде, као и оних које су им неопходне за запослење. Наиме, прелаз од образовања до запослености, може бити директан (од формалног образовања директно у пуно радно време) или фрагментирани (комбинација школовања са скраћеним радним временом или наизменична неактивност, рад и/или незапосленост). Ово је посебно битно јер највећи део незапослених младих у ЕУ су неквалификовани. То јасно указује на чињеницу да бити млад не значи и већу вероватноћу да ћете бити и незапослени, али бити млад и неквалификован значи то у пуном смислу те речи. Такође је потребно унапредити квалитет радне праксе, уз побољшање пласирања информација о њој (настала услед лоше координације са образовним установама), усмеравање каријера младих (према потребама тржишта рада – и то још у средњим школама), али и повећати број програма интеркултуралне размене за младе у региону.

4. Једна од значајних мера, којој се мора пружити посебна пажња, је свакако и побољшање информисаности младих. Да би учествовали у активностима и животу своје заједнице, али и да би имали користи од многобројних институција (и њихових служби) које су њима намењене, млади, у најмању руку, морају да знају о њима, односно да буду добро информисани. То посебно има своју вредност, уколико се зна да је учествовање у бројним активностима и пројектима један од значајних корака ка њиховом дубљем ангажману значајним за саму заједницу. Због тога је на

30) Посебан квалитет када је у питању активност младе популације има и стопа активности младе женске популације која је у овој земљи значајно виша него у већини других европских земаља.

локалним и регионалним властима да подрже и унапреде информативне центре али и саветовалишта и службе за младе. Оно што је младима потребно је да буду квалитетно информисани о својим правима и могућностима, али и о програмима и услугама које им се евентуално нуде (попут наставних и ваннаставних активности, посебних и допунских видова образовања, неформалног образовања, учешћа у појединим пројектима, стипендирања, запошљавања и напредовања у каријери, социјалног, здравственог и допунског осигурања, правне заштите, становања, волонтерског рада, спортске и културне активности, мобилности, омладинског туризма, итд.).

У следећој табели јасно се може видети неколико од најчешћих разлога које би било пожељно омогућити како би млади остали у својој земљи.

Табела бр. 1. Разлози за останак

1	Више могућности за запослење, нова радна места	59%
2	Више културних и спортских садржаја	32%
3	Боља понуда места за излазак	21%
4	Већи стандард, боља економска ситуација	21%
5	Отварање нових смерова, виших школа и факултета, боље могућности за наставак школовања	19%
6	Квалитетнији јавни сервиси, боља инфраструктура, смањење загађености, уређење града	15%
7	Укључивање младих у решавање проблема, активизам младих и активности усмерене ка младима	8%
8	Промене у структурама локалне власти	7%

Извор: Пејић, Владимир (2003): *Young people in Serbia – attitudes, moral values and perspectives, South-East Europe Review*, *Млади у Србији - ставови, моралне вредности и перспективе, Преглед Југоисточне Европе*.

Наведена табела показује да је потреба за финансијским задовољењем на самом врху лествице. Одмах након ње, високо на ранг листи (на другом и трећем месту) стоји задовољење културних потреба, што потврђује да интелектуални капитал захтева креативну атмосферу у којој жели да живи и ради. Уколико локална средина није у стању да задовољи културне потребе интелектуалног капитала тада се он и неће стално насељавати у таквој средини.

Није на одмет још једном споменути упозоравајућу пројекцију Републичког завода за ститистику која говори да ће у РС до

2050. године удео младих у општој популацији опасти на 18%, те је тим пре неопходно улагати у младе људе већ сада и стварати услове за пуни развој њихових потенцијала и активно учешће у друштву³¹.

Имајући у виду сва богатства и сву лепоту са којом наша земља располаже, ретко ко би чак и помислио да напусти ову земљу. Ипак ситуација је доста другачија. Без обзира на прелепе призоре и гостољубивост наших људи, млади из Србије све чешће одлазе, без обзира на разлоге за то (било руководећи се тиме да је изван наше земље лакше, било чињеницом да нису спремни за борбу овде). Овај покушај теоријско уобличавања, за нас али и за читаво друштво, и те како занимљиве проблематике, аутори завршавају поентирањем и наглашавањем чињенице да су многи успешни и способни млади напустили нашу земљу. То је сигурно. И може се и доказати успесима које су остварили у туђој земљи и за туђе друштво. Али, аутори не пропуштају прилику да своје оптимистичке прогнозе још једном изнесу сигурност да, упркос великом одливу младих последњих година, још увек у држави постоји велики број оних чијим се умећима и способношћу можемо поносити и који су апсолутно на светском нивоу. Кључ свега је да се културна политика и политика наше земље уопште много више усмери и позабави адекватном, пре свега финансијском, бригом о онима који су остали у земљи, који не/раде, и на било који начин покушавају да допринесе њеној општој култури. На тај начин би се, ако ништа друго, сасвим сигурно вратило поверење оних који су отишли – да виде шансу да се врате.

ЛИТЕРАТУРА

- *Anketa o radnoj snazi 2013. godine*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014.
- Баришић, Слободан, *Истраживање о младима*, чланак на основу истраживања „Статус и улога омладине на прелазу векова. Потонути или пливати у таласима транзиције. Од жртвоване генерације крајем осамдесетих и у деведесетим, до генерације која учи да плива почетком новог века“, Центар за проучавање алтернатива, Београд, 2003.
- Bobić, Mirjana, *Demografija i sociologija – veza ili sinteza*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.

31) *Годишњи финансијски извештај о напретку, у спровођењу Националне стратегије за младе*, Министарство омладине и спорта – Сектор за омладину, Београд, октобар 2011, стр. 6.

- Bogue, J. Donald, *Principles of Demography*. New York: John Wiley and Sons, 1969.
- *Годишњи финансијски извештај о напретку, у спровођењу Националне стратегије за младе*, Министарство омладине и спорта – Сектор за омладину, Београд, октобар 2011.
- Grečić, Vladimir, Kutlača, Đuro, Matejić, Vlastimir, Mikić, Obrad, *Migracije visokostručnih kadrova i naučnika iz SR Jugoslavije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Ministarstvo za razvoj, nauku i životnu sredinu, Beograd, 1996.
- Guild, Elspeth, *Discretion, Competence and Migration in European Union*, European Journal for Migration and law, 1999.
- Jarić, Isidora, Živadinović, Ivana, „Otići ili ostat: identiteti mladih i orijentacija ka iseljenju“ u: *Mladi – naša sadašnjost: istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*, Čigoja štampa i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd, 2012.
- Marićević, Lazar, Marinković, Aleksandar, Marićević, Aleksandar, *Garancija omladini za zapošljavanje - moguća ili nemoguća misija u Srbiji*, Centar za razvoj Srbije, Beograd, 2013.
- *Месечни статистички билтен за јун*, Национална служба за запошљавање, Београд, 2013.
- *Mobilnost, način provođenja slobodnog vremena i najučestaliji oblici neformalnog obrazovanja mladih*, Ministarstvo omladine i sporta, Beograd, 2009.
- Pavlov, Tanja, *Migracioni potencijal Srbije*, Beograd, Grupa 484, 2009.
- Пејић, Владимир, *Young people in Serbia – attitudes, moral values and perspectives*, *South-East Europe Review*/, Млади у Србији - ставови, моралне вредности и перспективе, Преглед Југоисточне Европе, 2003.
- Todorov, Marija *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, New York, 1997.
- Cho, Yoonyoung, Newhouse, David, „How Did the Great Recession Affect Different Types of Workers? Evidence from 17 Middle-Income Countries” *World Development* Vol.41, 2012, pp. 31–50.
- <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1471040/Rekorderi+po+odlivu+mozgova.html> (последња посета: 13.12. 2015).
- http://rbcentar.org/wp-content/uploads/2014/05/RBC_Kragujevac_dokument_prakticnih_politika_zaposljavanje_mladih_final.pdf (*Zapošljavanje mladih – dijalogom do novih rešenja - poslednja poseta 26.12. 2015, 14:46*).

- <http://unstats.un.org/unsd/mdg/SeriesDetail.aspx?srid=597>
- <http://blsweb1.psb.bls.gov/opub/mlr/2009/07/art1full.pdf>
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Youth_unemployment
- <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>

*Biljana Prodovic Milojkovic
Bojan Prodovic*

DILEMMA OF YOUNG PEOPLE - TO STAY OR LEAVE

Resume

Authors of the paper analysed different reasons which affect intentions and actions of young people (mostly the student population) related to emigration. The results of the data examined in the paper show that the main problem is the lack of their ability for integration into society. The objective of the authors in the paper was to prove or disprove such statement.

The authors of the paper used an abundance of different sources of the data examined, and their final objective was to show that the results of the researches presented should be utilized and serve as a basis for a concrete social action toward solving this big problem of young people nowadays.

Keywords: Young people, students, Emigration, mobility, brain drain.

* Овај рад је примљен 30. 05. 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 03. 06. 2016. године.